

עריכת דין להגנת זכויות (ווי-צ'ואן) במדינה סמכותנית: כינון תרבות של עריכת דין לטובת הציבור

חואה-לינג פו (Hualing Fu) וריצ'רד קאלן (Richard Cullen)*

אחת היוזמות הנועזות ביותר ברפובליקה העממית של סין בעשור האחרון היא הרפורמה בפרופסיה המשפטית (legal profession). לפני קצת למעלה מעשור היו כל עורכי הדין עובדי ציבור, אך כיום יש בסין העממית מגזר משפטי פרטי הגדל במהירות. אף שהיוזמה באה מלמעלה, הרפורמה בפרופסיה המשפטית בסין העממית תפסה תאוצה משלה. אין זה סוד שבסין העממית, האיזונים והבלמים הדרושים לכינון תרבות של אחריותיות של המגזר הציבורי לוקים בחסר. עם זאת, הפרטת הפרופסיה המשפטית היא צעד בכיוון זה.

אין ספק שהמפלגה הקומוניסטית של סין מעוניינת לנהל את תוצאות הפרטת מקצוע עריכת הדין כדי לחזק את מעמדה היא. אולם ברור שתהליך ההפרטה הניב גם תוצאות בלתי צפויות. עורכי דין פרטיים מתארגנים כמקצוע ותובעים את מקומם בתוך המשטר החד-מפלגתי ביתר תוקף. עורכי דין מתמודדים עם מגוון הולך וגדל של סוגיות ומעלים מחלוקות חדשות בפני מערכת המשפט. אמנם הפרופסיה המשפטית בסין, כמו במקומות אחרים, מונעת במידה רבה על-ידי רווח, אך קבוצה קטנה של עורכי דין פרטיים, שמספרם גדל במהירות, מפתחת עניין נלהב בתיקים שיש להם השלכה חברתית משמעותית, ובכך הם משפיעים על האינטרס הציבורי.

עורכי הדין הפרטיים בקבוצה חדשה זו ידועים כעורכי דין להגנת זכויות, ווי-צ'ואן,¹ כלומר, עורכי דין הפועלים למען אינטרסים גדולים יותר מאלה של לקוחותיהם הישירים. אלה הן מטרותינו העיקריות במאמר זה: א. לתעד את התפתחות עריכת הדין ווי-צ'ואן. ב. להציע מיון בסיסי של טיפוס עריכת הדין ווי-צ'ואן: מתון, ביקורתית ורדיקלית. וכן ג. לברוק איך טיפוסים שונים של עריכת דין ווי-צ'ואן עוזרים לעצב את התפתחות החברה האזרחית בתוך המשטר החד-מפלגתי דהיום. המיון שלנו הוא כלי תיאורי-ניתוחי. עורכי דין ווי-צ'ואן, אינם מתאימים באופן מובהק לאחת הקטגוריות המזוהות. החברים בקבוצה הגדלה של עורכי הדין לטובת הציבור בסין מרכיבים לחצות את הגבולות שבין עריכת דין מתונה, ביקורתית ורדיקלית, אך שלוש גישות ראשיות אלה ניכרות כאשר בודקים את סוגי התיקים שבהם הם מטפלים. שלוש גישות יסוד אלה מוכרות גם בתוך קהילת הווי-צ'ואן, בציבור ובשלטון. מטרותנו הכוללת היא לנסות להניח כמה יסודות להבנה טובה יותר של עריכת דין ווי-צ'ואן ולעודד מחקר ודיון נוספים בנושא זה.

* המאמר המקורי: Hualing Fu and Richard Cullen, *Weiquan (Rights Protection) Lawyering in an Authoritarian State: Building a Culture of Public-Interest Lawyering*, 59 THE CHINA JOURNAL UNIVERSITY (2008). תרגום: שושנה לונדון ספיר. תרגום זה מודפס באישור המחברים, וכן באישור University of Chicago Press. המחברים הם מן הפקולטה למשפטים באוניברסיטת הונג קונג.

הערת מערכת: התעתיקים לעברית של השמות הסיניים, המופיעים לאורך המאמר, נכתבו בהתאם להנחיותיה של ד"ר אורנה נפתלי מן החוג ללימודי אסיה של האוניברסיטה העברית בירושלים. על כך נתונה לה התודה.

הגדרת עריכת דין ווי-צ'ואן

עריכת דין ווי-צ'ואן אפשרית בסין בגלל האפשרות של "עריכת דין", השימוש בפרופסיה המשפטית או בהתמחות כלשהי שלה לתיווך במחלוקות חברתיות, כלכליות ופוליטיות בתוך ממשל נתון. על-ידי הייצוג המשפטי הפרטני, אם תמורת שכר ואם ללא תשלום, תורמים עורכי הדין לשלטון החוק ומקדמים אותו. עורכי דין ווי-צ'ואן מזדהים בראש ובראשונה כעורכי דין המאמצים אורח חשיבה משפטי.

מאפיין בולט של עריכת דין ווי-צ'ואן הוא שעורכי דין אלה מקבלים בדרך כלל את לגיטימיות השיטה הפוליטית הקיימת ומבקשים להגן על זכויות האזרח ולשפרן במסגרת המגבלות החוקתיות והמסגרת המשפטית של הרפובליקה העממית של סין. עורכי דין ווי-צ'ואן מתייחסים ככובר ראש לחוק ולהליך המשפטי אך בה בעת הם מודעים ל"גבולות" החוק במדינה סמכותנית. גישת הווי-צ'ואן היא גישה לפתרון סכסוכים, המעמידה את בית המשפט במרכז, ובמסגרתה בוחרים עורכי הדין מקרים פרטניים ומנצלים אותם כדי ללחוץ באמצעים משפטיים וחוקיים-משפטיים על מקבלי ההחלטות להשיא (maximize) את זכויות הלקוח ואת ההטבות הניתנות לו, ותוך כדי כך אף להשיג מטרה נרחבת יותר. כמו עורכי דין לשינוי חברתי בדמוקרטיה ליברליות, שומרים עורכי הדין הסיניים ווי-צ'ואן אמונים לשיטה החוקתית הבסיסית הנוהגת במדינתם. ההבדל העיקרי הוא, שבמשטרים חוקתיים דמוקרטיים-ליברליים יש הגנות חזקות המבטיחות את ביטחונם הבסיסי של משתתפים המבקשים לעסוק בעריכת דין לשינוי חברתי.

העוסקים בעריכת דין ווי-צ'ואן אינם בהכרח מורשים לעסוק בעריכת דין. סדרי הדין הסיניים ליברליים דיים כדי לאפשר למי שאינם אנשי מקצוע לייצג אחרים משפטית. באי הכוח המשפטיים בכמה תיקי ווי-צ'ואן מפורסמים לא היו עורכי דין מוסמכים, וביניהם פעילי ווי-צ'ואן מובילים כגון שו ג'ה-יונג (Xu Zhiyong) וגואו פיי-שיונג (Guo Feixiong). כמה מהם רכשו השכלה משפטית מתקדמת² אך אינם מורשים כעורכי דין. ישנו גם מספר גדול של "עורכי דין יחפים"^{*} המעניקים שירותים משפטיים לעניים באזורים הכפריים.

ההיתכנות שעורכי דין יעסקו בעריכת דין ווי-צ'ואן נקבעת במידה רבה על-ידי מוטיבציה פוליטית, על-ידי הביקוש לשירותים משפטיים והחשוב מכול על-ידי אתרי ביצוע.³ אתרי ביצוע הם אזורים או רמות בתוך המסגרת המשפטית, שבהם ניתן לעסוק בעריכת דין לשינוי חברתי והדבר אכן

* הערת מערכת: המונח "עורכי דין יחפים" (barefoot lawyers) מתייחס למי שמספקים בסין העכשווית שירותים משפטיים מסוגים שונים, אך חסרים תואר אקדמי בתחום ולעתים קרובות חסרים רישיון פורמלי לעיסוק בעריכת דין. מקורו של המונח במושג המוקדם יותר של "רופאים יחפים" (barefoot doctors) מתקופת "מהפכת התרבות" (1966-76). במסגרת יוזמה של מנהיג סין דאז, מאו דזה-דונג (Mao Zedong), להרחיב את שירותי הבריאות לכלל תושבי המדינה, עברו צעירים כפריים הכשרה רפואית בסיסית בת כמה חודשים, ולאחריו הוסמכו להגיש טיפולים רפואיים ולספק שירותי בריאות שונים ברמת הכפר. לאחר תחילת יישום הרפורמות הכלכליות בסין בשנת 1978, חלק ניכר מן "הרופאים היחפים" רכש השכלה אקדמית בתחום ובהמשך אף קיבל רישיון פורמלי לעסוק ברפואה. בדומה ל"רופאים היחפים" של עידן מאו, הרוב המכריע של "עורכי הדין היחפים" בסין העכשווית הם כפריים שרכשו השכלה משפטית בכוחות עצמם או במסגרת קורסים בסיסיים. הם מספקים את שירותיהם ללא תשלום או תמורת תשלום נמוך לכפריים המתגוררים באזורים שבהם אין נגישות לעורכי דין מקצועיים או במקרים של תביעות בעלות גישות פוליטית שעורכי דין מקצועיים אינם מעוניינים ליטול בהן חלק. עבודתם של "עורכי הדין היחפים" מתאפשרת על רקע תקנה המתירה לכל אדם או לנציג מטעמו להופיע בבתי המשפט ללא צורך ברישיון מקצועי (ההערה באדיבות ד"ר אורנה נפתלי).

נעשה. אתרי ביצוע שונים מספקים הזדמנויות שונות ומטילים מגבלות שונות.⁴ בארצות הברית יש לעורכי דין ממשרדים קטנים חופש רב יותר לבחור מטרות, עמיתים וטקטיקות, והם אלה שממלאים את התפקיד החשוב ביותר בקידום עריכת דין לשינוי חברתי.⁵ בהודו פועלים עורכי הדין בדרך כלל כיחידים ואתר הביצוע המתאים לעריכת דין לשינוי חברתי נקבע במידה רבה על-ידי הערכאה שבה פועלים אותם עורכי דין. עורכי הדין בערכאה הגבוהה ביותר נהנים מהחירות הגדולה ביותר והם המצליחים ביותר בקידום מטרות פוליטיות רחבות יותר.⁶

משרדי עורכי דין תאגידיים בסין, כמו במקומות אחרים, אינם מסבירים פנים לעריכת דין ווי-צ'ואן ומתייחסים לעורכי דין אלה כאל מטרד ואף כאל בושא, בעיקר כשפועלם משפיע לרעה על האינטרסים התאגידיים. עורכי דין שכירים, הנותנים סיוע משפטי, הם תופעה חדשה בסין והם פועלים בעיקר במשרדי סיוע משפטי ממשלתיים. מטרותם הראשית היא להיענות לצרכים המשפטיים המידיים של העניים, כפי שאלה מוגדרים על-ידי השלטונות.

עורכי דין סינים ווי-צ'ואן, כמו עורכי דין בכלל, נוטים להתקבץ במשרדים קטנים בערים גדולות, בעיקר בבייג'ין.⁷ אף שהחוק הסיני אינו מאפשר עריכת דין יחידנית, בפועל רוב עורכי הדין בסין אכן עובדים כיחידים, הלכה למעשה, במשרדי עורכי דין של שותפים. כך, עיסוק ממושך של עורכי דין בעבודת ווי-צ'ואן, תלוי במוטיבציה שלהם ובקיימות הכספית של משרדיהם. אתר הביצוע המתאים ביותר לעריכת דין ווי-צ'ואן הוא בתי הספר למשפטים. עורכי דין אקדמיים מילאו תפקיד מכריע בקידום המושג של הגנה חוקתית ומשפטית על זכויות. הודות לאוטונומיה הפוליטית ולביטחון הפיננסי היחסיים שלהם כאקדמאים ומעורבותם בפיתוח מדיניות ציבורית, הייתה לעורכי דין אלה השפעה ניכרת על קיום תנועת הווי-צ'ואן.

עריכת דין לשינוי חברתי מוגדרת על-ידי מחויבותם של עורכי דין למטרה (cause).⁸ בחברה פלורליסטית מגנים עורכי דין על מטרות מגוונות, ועורכי דין בעלי תפיסות מוסריות ופוליטיות שונות מזדהים עם מטרות שונות ואף סותרות ומגנים עליהן. ואילו במערכת הפוליטית הסינית תובעים יחידים וקבוצות חברתיות לא אחת את זכויותיהם מהממשלה. כך, ההגנה על זכויותיהן החוקיות של קבוצות פגיעות מפני עוולות השלטון היא הפעילות הראשית של עורכי הדין ווי-צ'ואן. אך קיימות גם מטרות אחרות. ניתן להגדיר קבוצה פגיעה וחלשה רק במונחים יחסיים ויבן-קבוצתיים, והגדרה זו תמיד שנויה במחלוקת. עקרונית, עורכי דין ופעילים בתנועת הווי-צ'ואן בדרך כלל תומכים בצד החלש: בעובדים או במהגרי עבודה נגד מעסיקים בסכסוכי עבודה; בתושבי האזורים הכפריים בתיקי מיסוי; באנשים המתנגדים לזיהום סביבתי, להפקעת אדמות ולבחירות במועצות כפריות; בעיתונאים הנתקלים בצנזורה ממשלתית; בנאשמים העומדים לדין פלילי; בבעלי מניות מיעוט נגד תאגידיים; באזרחים מן השורה הסובלים מאפליה בשל מדיניות הממשלה ופעולותיה.

לקוחותיהם של עורכי דין ווי-צ'ואן, עשויים לעתים להיות בעלי מקצועות יוקרתיים, גורמים בחברה האזרחית שיש להם חשיבות אסטרטגית (לפחות בעיני עורכי הדין ווי-צ'ואן) לפיתוחו של שלטון החוק ולליברליזציה ההדרגתית, אפילו אם הם נדחקו לשולי מקצועם בגלל פעילותם. על לקוחות מסוג זה נמנים המולטי-מיליונר סון דא-ו (Sun Dawu), שהועמד לדין בעיקרו של דבר בגלל סירובו לשחרר פקידי שלטון ובשל עמדתו העקרונית נגד הממשלה, וכן מפעילי שדות הנפט בשאאנשי (Shaanxi), שרכושם הופקע שלא כחוק על-ידי השלטון המקומי. לקוחות מפורסמים אחרים הם גאו ג'ה-שנג (Gao Zhisheng), שהועמד לדין בשל הגנתו המשפטית והפוליטית על העוסקים בפאלון גונג, ג'נג אן-צ'ונג (Zheng Enchong) שהועמד לדין בשל הגנתו על תושבי ערים שפוננו שלא כחוק על-ידי הממשלה, ועיתונאים כמו יו חואה-פנג (Yu Huafeng), שפרסם את דבר השימוש לרעה של המשטרה בסמכותה בפרשת סון ג'ה-גאנג (Sun Zhigang), שזכתה

לסיקור נרחב. בעיני עורכי הדין ווי-צ'ואן מהוות אליטות אלה כוחות מתקדמים המייצגים מוסדות שונים בחברה האזרחית.

עורכי דין ווי-צ'ואן, פועלים בראש ובראשונה מתוך מחויבות, ולא מתוך מניע כספי.⁹ הם מקבלים על עצמם תיקי ווי-צ'ואן כדי לקדם את המטרות שלמענן הם נאבקים, ובדרך כלל אינם גובים שכר טרחה. חלק מעורכי הדין ווי-צ'ואן מבוססים כלכלית ועיסוקם בווי-צ'ואן אינו בכחינת נטל כספי ישיר עליהם. כמה מעורכי הדין ווי-צ'ואן המובילים הם פרופסורים למשפט ציבורי המעוניינים לחקור את המשפט הציבורי ולעסוק בו, ומשרותיהם האוניברסיטאיות מעניקות להם את החירות, הכספית ובכלל, למלא תפקיד פעיל בעריכת דין ווי-צ'ואן. בין האישים הללו נמנים חה ווי-פאנג (He Weifang) מאוניברסיטת פקינג (בייג'ינג), שו ג'ה-יונג (Xu Zhiyong) מאוניברסיטת הדואר והתקשורת (Post and Telecommunication University), טנג ביאו (Teng Biao) מאוניברסיטת סין לממשל ומשפט (China University of Politics and Law (CUPL)), פאן יא-פנג (Fan Yafeng) מהמוסד למשפט באקדמיה הסינית למדעי החברה (Law Institute, China Academy of Social Sciences), ג'ואו ווי (Zhou Wei) מאוניברסיטת סיצ'ואן, ולאחרונה גם חאי ג'ין-סונג (Hai Jinsong), סטודנט לפוסט-דוקטורט מ-CUPL.

עבור עורכי דין ממשרדים פרטיים, הסיכון הכלכלי הנובע מעריכת דין ווי-צ'ואן הוא מקור לדאגה מתמדת. עורכי דין אחדים מצליחים להפיק שכר טרחה משמעותי מעיסוקם בווי-צ'ואן. ג'ואו לי-טאי (Zhou Litai), המפעיל שלושה משרדי עורכי דין בצ'ונג-צ'ינג (Chongqing) ובשן-ג'ן (Shenzhen), המתמחים בתיקי עבודה, ידוע בכל העולם בשל נחישותו להגן על זכויות עובדים, וגם מצליח כלכלית בניהול משרדיו באמצעות שכר טרחה מותנה.¹⁰ אך הוא גם ידוע לשמצה בסין כמי שתובע את לקוחותיו לשעבר ותוקף אותם מילולית בפרהסיה על סירובם לשלם שכר טרחה ברגע שהם זוכים בתיקהם וגובים את הפיצויים שבהם זכו. לג'ואו נחוץ שכר טרחה זה כדי שיוכל להמשיך להפעיל את משרדיו. פו ג'ה-צ'יאנג (Pu Zhiqiang), שהיה פעיל בתנועת הסטודנטים בשנת 1989 והפך לאחר מכן לעורך דין ווי-צ'ואן מפורסם המתמחה בחופש הביטוי, נחל הצלחה גם הוא בזיהוי תיקים שיאפשרו לו להגן על זכויות פוליטיות ובו בזמן יפרנסו אותו כלכלית. כמו ג'ואו לי-טאי, מצליח גם פו להפיק שכר טרחה סביר מהעיסוק בעריכת דין ווי-צ'ואן. עורכי דין ווי-צ'ואן אחרים כגון לי חה-פינג (Li Heping), נאלצים לחלק את זמנם ואת משאביהם באופן אסטרטגי בין עריכת דין קונבנציונלית ובין עריכת דין ווי-צ'ואן.

אבל רוב תיקי הווי-צ'ואן אינם מניבים שכר טרחה כלשהו עבור עורכי הדין המעורבים בהם. בשל כך עורכי דין אלה נאלצים להרחיב את היקף פעילותם. כפי שהזהיר אחד מעורכי הדין, ייתכן שהאיום הגדול ביותר על עורכי הדין ווי-צ'ואן במגזר הפרטי אינו השלטונות אלא היכולת לשרוד בשוק תחרותי. לנוכח אילוף זה צריכים עורכי הדין ווי-צ'ואן, ולעתים קרובות הם אף בוחרים, להתאים את מידת עיסוקם בווי-צ'ואן לפי איתנותם הכספית.¹¹ כפי שמציינים סאראט (Sarat) ושיינגולד (Scheingold), "לעתים קרובות עורכי דין לשינוי חברתי חוצים הלוך וחצה את הקווים שבין פרקטיקה משפטית לשינוי חברתי לבין פרקטיקה משפטית קונבנציונלית".¹²

ההבדל העיקרי בין עורכי דין קונבנציונליים לאלה שעוסקים בווי-צ'ואן הוא המניע לפעולתם. עורכי דין ווי-צ'ואן זקוקים ל"מניע נסתר" לתיקים שהם לוקחים על עצמם, משהו גדול יותר וחשוב יותר שיש לטפחו ושניתן להשיגו רק בטווח הארוך. מניעים נסתרים כאלה עשויים להשתרע מקידום שוויון מגדרי ועד לסיום שיטת המשטר החד-מפלגתי. כפי שאמר עורך הדין הוותיק העוסק בווי-צ'ואן, ג'אנג סה-ג'ה (Zhang Sizhi), מטרת עריכת הדין ווי-צ'ואן היא לתרום ליצירת "עתיד יפה" על-ידי טיפול בתיקים אינדיבידואליים.¹³

פירמידת עריכת הדין ווי-צ'ואן

ניתן למיין את עריכת הדין ווי-צ'ואן כמתונה, כביקורתית וכרדיקלית בהתאם לסוג התיקים שבהם עוסקים אותם עורכי דין, למחויבותם לקידום שלטון החוק ולשיטות הייצוג המשפטי שהם נוקטים. עריכת דין ווי-צ'ואן ברמות שונות אף זוכה ליחס שונה מהשלטונות. מיון זה הוא בקווים כלליים, כמובן, ועבודת הווי-צ'ואן במציאות לא תמיד מתאימה לקטגוריה אחת ברורה.

עריכת דין מתונה

מרביתה של עריכת הדין ווי-צ'ואן מתמקדת בתיקים בעלי השלכות פוליטיות פחותות במטרה לקדם מטרות פוליטיות מתונות. תיקים אלה עוסקים באינטרסים ובפרנסה של אזרחים מהשורה או מתייחסים לחריגות ולפגיעות מינוריות יחסית מצד השלטונות. בגלל השפעתם הישירה על פרנסתם של אזרחים מהשורה, ובגלל השלכותיהם הפוליטיות המוגבלות, נוטים תיקים אלה לזכות בחשיפה רבה ולעורר דיונים ערים. הן עורכי הדין והן התיקים זוכים לפרסום רב.

עורכי דין ווי-צ'ואן מתונים מעדיפים לפעול באמצעים משפטיים ולא פוליטיים. הם מגבילים את ייצוגם לנושאים משפטיים ומציינים את מקצועיותם כצידוק לגישתם הלגליסטית. הם משכנעים את לקוחותיהם בדרך זו או אחרת להגביל את תביעותיהם למה שהחוק מתיר ולתעל את טענותיהם ואת תביעותיהם דרך מערכת המשפט. למשל, עורכי דין מתונים אסרו על לקוחותיהם לקיים שביתות שבת, עצרות או הפגנות.

עורכי דין ווי-צ'ואן מתונים עשויים אמנם להזדהות עם מטרה, אך המטרה עשויה להיות קשורה באופן ישיר יותר לתיקים פרטניים. למשל, בתיקי עבודה נוטים עורכי דין מתונים להתחיל מנושאים חוקיים טכניים יותר כדי להגדיל את הפיצויים, בעוד שעמיתיהם הרדיקליים נוטים להתמקד בשיתוף הפעולה בין פקידי ממשל ובין מנהלי מפעלים בדיכוי מעמד הפועלים. בעוד שעורכי הדין המתונים אוספים ראיות עבור המאבק המשפטי, קוראים עורכי הדין הרדיקליים להקים ארגון עובדים עצמאי יותר.¹⁴ עורכי דין רדיקליים בדרך כלל מקדמים סדר יום פוליטי מוגדר יותר ורחב יותר מעמיתיהם המתונים.

עריכת דין ווי-צ'ואן מתונה מתמודדת עם מגוון תיקים העוסקים בזכויות ובאינטרסים היומיומיים של אנשים פשוטים. התחום הפעיל ביותר הוא הגנת הצרכן, שהוא גם הפן המוצלח ביותר של הגנת זכויות בסין. הזרו לצמיחת התנועה להגנת זכויות הצרכן היה סעיף 49 בחוק להגנת זכויות הצרכן וטובתו (1993), על-פיו יכולים צרכנים, לאחר רכישת מוצרים מזויפים, להחזירם ולדרוש החזר מלא בתוספת פיצוי.¹⁵ חוק זה הניע אנשים רבים לרכוש מוצרים מזויפים בכוונה תחילה, כדוגמת וואנג האי (Wang Hai), אשר באמצעות קנייה חוזרת של מוצרים מזויפים והצלחה בדרישת פיצויים מיצרנים וממפיצים, הביא את רעיון ההגנה החוקית על זכויות לבתיים של צרכנים מהשורה בסין. אחרי הכול, כל אדם הוא צרכן.

עורכי דין נכנסו לתהליך באיחור, אך מעורבותם הרבה בתיקי הגנת צרכנים הרחיבה מאוד את היקפם של תיקים אלה. מקרים מאוחרים יותר של התדיינות משפטית להגנת צרכנים עסקו במגוון נושאים – מים מינרליים מהולים בסוכר, תרופות מזויפות, טיפולים רפואיים מפוקפקים, חיוב יתר של חברות תקשורת ובנקים, גביית תשלום לא חוקי בשירותים ציבוריים בתחנות רכבת, חיוב בתשלומים נוספים לצרכנים שהביאו אלוהול למסעדות, אגרות בלתי סבירות על שימוש בכבישים, העלאת מחירי כרטיסי רכבת בראש השנה הסינית, בדיקות גופניות לא חוקיות על-ידי מאבטחים במרכולים, ומניעת שירותים על-ידי חברת תעופה. צרכנים ובאי כוחם תבעו תאגידיים

מונופוליסטיים כגון בנקים, נמלי תעופה וחברות תקשורת, וכן משרדי אסדרה ממשלתיים, כגון משרדי מחירים ואיכות מוצרים, באופן שלכל הפחות חשף אותם לפרסום שלילי.¹⁶ תחום נוסף שבו פועלת ההתדיינות המשפטית המתונה לשינוי חברתי מתייחס למדיניות ולפרקטיקה מפלות, הרווחות בקרב גופים ציבוריים ובקרב משרדים ממשלתיים. דוגמאות לכך הן דרישות גובה למשרות מסוימות, גיל פרישה מוקדם יותר לעובדות, הפליית נשאי נגיף צהבת B בעבודה, פער בפצויים על פציעה בין תושבי כפרים ובין תושבי ערים, והעדפת תושבי אזורים מסוימים בקבלה לאוניברסיטאות.¹⁷ בהשוואה להגנת צרכנים, לתביעות משפטיות בנושאי שוויון וקיפוח יש משמעות משפטית ציבורית וחוקתית רחבה, הנוגעת ישירות לשאלת תפקיד החוקה בהענקת זכויות ובהגנה עליהן, ותפקיד בתי המשפט בתהליך ההגנה על זכויות.

עריכת דין ווי-צ'ואן מתונה ממוקמת לעתים קרובות בתוך ארגונים רשמיים, כגון הסיוע המשפטי שנותנים איגודי העובדים הרשמיים ומרכזי הסיוע המשפטי הממשלתיים. הפדרציה הסינית של איגודי סחר (The All-China Federation of Trade Unions (ACFTU)), משרד המשפטים ואגודת עורכי הדין הסינית (All-China Lawyers Association (ACLA)) העניקו פרס לעשרת עורכי הדין המצטיינים שהקדישו את רוב רובה של עבודתם המשפטית להגנת זכויות עובדים.¹⁸ ההתמחות בעריכת דין ווי-צ'ואן מתחילה להתמסד גם במספר הגדל והולך של מרכזי סיוע משפטי באוניברסיטאות.¹⁹

עריכת דין ביקורתית

בקומה הבאה בפירמידה נמצאים עורכי הדין ווי-צ'ואן הביקורתיים. הם מבוססים אישית וכספית ומכוונים יותר לתוצאות מאשר להצגה תקשורתית. עורכי דין אלה ביקורתיים ביותר כלפי המשטר החד-מפלגתי וכלפי מערכת המשפט שלו, אך מכירים בהיעדר חלופות בנות קיימא בטווח הקרוב והבינוני. הם מבקרים את השיטה בחריפות, אך בד בבד נוקטים זהירות בלשונם ובדרך הבעת ביקורתם. הם מרגישים את מחויבותם ל"מערכת" אך תובעים שהמערכת תנסה להתאים את מעשיה לרטוריקה שלה עצמה. הם מתדיינים בתיקים בודדים אך פעילים גם בהצעת רפורמות במדיניות ובחקיקה.²⁰ יש להם מטרת קצרות טווח ותכניות ארוכות טווח לשנות את המערכת באמצעות פעילות וסגור משפטיים ופוליטיים.

מאפיין מרכזי המבחין בין עריכת דין ווי-צ'ואן ביקורתית למתונה הוא רגישות התיקים. עורכי דין ביקורתיים נוטלים תיקים בעלי השלכות פוליטיות. הם מעדיפים תיקים רגישים פוליטית שאינם בלתי אפשריים פוליטית. תיקים כאלה עוסקים לא אחת בחמישה סוגים של ארגוני חברה אזרחית וו חוי (wu hui) – איגודי איכרים, איגודי עובדים, כנסיות, לשכות מסחר וארגונים חברתיים – הנחשבים חיוניים לכינון חברה אזרחית תוססת.²¹ בגלל מחויבותם לנושא מסוים, נוטים עורכי דין ביקורתיים לטפל בתחום מסוים במשך זמן רב. הם נעשים מומחים יותר מעורכי דין קונבנציונליים.²² הדת הולכת והופכת לשה מחלוקת פעיל שבו נאבקים מאמינים להרחיב את עצמאותם. עורכי דין ביקורתיים משחקים תפקיד חשוב בקידום רפורמה חקיקתית, בטיפוח ארגונים דתיים, בתמיכה בהם ובהגנה על זכויות מאמינים.²³ כמה פעילים לזכויות אדם, כגון יו ג'יה (Yu Jie), ועורכי דין, בהם פאן יא-פנג (Fan Yafeng), גאו ג'ה-שנג (Gao Zhisheng), לי ג'ין-סונג (Li Jinsong) ולי חה-פינג (Li Heping), החלו להזדהות עם מטרת דתית.

כמו עמיתיהם המתונים, עורכי דין ביקורתיים ווי-צ'ואן אינם מתמקדים רק בסכלו של אדם מסוים. האינטרס הרחב יותר העומד מאחורי המקרים הפרטיים הוא החשוב יותר, אך הם גם נושאים את עיניהם למטרות רחוקות יותר. הם מקווים לשנות את השיטה הפוליטית על-ידי בניית יכולתם של ארגוני חברה אזרחית, סגור משפטי ופיתוח חוקתי.

מטבע התיקים שהם מייצגים, קיים סיכון שעורכי הדין יזדהו כל כך עם מאבקי לקוחותיהם עד שהתיקים יהפכו לשלהם. לפעמים על עורכי הדין לזנוח מטרות רחבות יותר וליישב תביעה כפי שהלקוח רואה לנכון. אם הלקוח מוכן להתפשר, על עורך הדין למלא את הוראותיו. הספרות המקצועית על עריכת דין חברתית מצביעה על הקושי העומד בפני עורכי דין ביישוב שני אינטרסים מנוגדים: השמירה על תפקידם המקצועי תוך קידום מטרות לקוחותיהם.

אך עורכי דין ווי-צ'ואן גם מקדמים את מטרותיהם הרחבות יותר באמצעות שורת מנגנונים. היעיל מביניהם הוא סינון תיקים, שבאמצעותו בוחרים עורכי הדין אילו תיקים ניתן "להתאים" למטרות הווי-צ'ואן. חשוב לציין, שעורכי דין מעטים בלבד מוכנים לעסוק בתיקים רגישים וישנם עורכי דין ווי-צ'ואן מעטים אף יותר שמוכרים לציבור הרחב. מעט עורכי הדין המוכרים נוטים למשוך לא רק תשומת לב רשמית אלא גם את תשומת לבם של לקוחות פוטנציאליים. מספרי הטלפונים הניידים שלהם מפורסמים ברבים ואנשים פונים אליהם ישירות בבקשת עזרה. עורכי דין ווי-צ'ואן מפורסמים יכולים לבחור תיקים מתוך עשרות המגיעים אליהם.

בגלל אופי התיקים שלהם ומניעיהם, עורכי דין ווי-צ'ואן ביקורתיים הם לא פחות פוליטיים מאשר "משפטיים". הם מוכנים יותר לגייס משאבים פוליטיים וחברתיים. בעוד שעורכי הדין המתונים מתייחסים למדינה ובכלל זה למערכת המשפט שלה כניטרלית, רואים עורכי הדין הביקורתיים את המדינה לא רק כחלק מהבעיה, אלא אף כאחד מגורמיה. עורכי דין ביקורתיים משתמשים בחוק ככל האפשר, אך מוכנים ללכת גם מעבר לו. הם עוסקים במה שאחד מעורכי הדין כינה "הפוליטיקה של זכויות האדם", היינו השימוש בפעולות פוליטיות (לא אלימות) כדי לכונן יישום יומיומי של שלטון החוק בסין. היבט אחד של פעילות זו הוא גיוס משאבים פוליטיים מתוך המערכת. למשל, היה עורך דין שטען שהוא יכול להשפיע על מנהיגי המפלגה הקומוניסטית או על השלטון בדרגים הגבוהים ביותר כדי להשיג תוצאות רצויות. היבט נוסף הוא השימוש בתקשורת המונים בסין ומחוצה לה כדי ללחוץ על רשויות השלטון ולכפות עליהן ויתורים. משאב חוץ-משפטי נוסף הוא שימוש בהון פוליטי, כגון פרופסורים למשפטים ונציגים בקונגרס העממי.

השאלה עד כמה מן הראוי שאקטיביזם פוליטי יחדור לפעילות המשפטית היא שאלה שנויה במחלוקת בין עורכי הדין ווי-צ'ואן בסין, המעסיקה ומטרידה אותם מאוד. האם ראוי שעורכי דין ישתתפו בשביתות שבת או בהפגנות ציבוריות אחרות, יארגנו אותן או יגייסו אליהן? האם ראוי שעורכי דין יפרסמו הליכים משפטיים ועולות בהליכים אלה? האם ראוי שעורכי דין ייצרו קשר עם ארגונים בינלאומיים ויבקשו את תמיכתם? בהגנה על עורך הדין "היחף" צ'ן גואנג-צ'נג (Chen Guangcheng), למשל, נקטו עורכי הדין בצוות ההגנה טקטיקות שונות. חלק העדיפו שתדלנות פוליטית שקטה, בניסיון להפעיל לחץ פוליטי מהשלטון המרכזי בבייג'ין על הרשויות המקומיות בלי למשוך תשומת לב ציבורית יתרה. הם פרסמו מאמרים באינטרנט שביקרו את השלטון המקומי, אך נמנעו מכל גיוס פיזי ברחובות. אחרים ארגנו פעילויות פוליטיות בולטות ובעוצמה רבה יותר, כגון הפגנות לפני בית המשפט, לבושים בחולצות שעליהן מתנוססת דמותו של צ'ן גואנג-צ'נג והשמיעו קריאות תמיכה בו.²⁴

על עורכי דין ביקורתיים, הנוקטים אסטרטגיה פוליטית, להימנע מלגרום "נזק משני" ללקוחותיהם, לבני משפחותיהם, לעמיתיהם ולחברים אחרים בקהילה.²⁵ כפי שאמר אחד מעורכי הדין, הוא, כמתנגד משטר, יכול לנהוג בגבורה ולקרוא תיגר על המפלגה/השלטון, כפי שעשה כאשר הפר צו משטרתי שאסר עליו לבקר בכיכר טיאנאמן בארבעה ביוני, אך כעורך דין אסור לו להעמיד את לקוחותיו או אנשים אחרים בסכון דומה. עם כל הקושי שבדבר, יש למצוא את האיזון העדין בין מקצועיות משפטית לבין התנגדות פוליטית.

אך בסופו של דבר מחפש עורך הדין הביקורתי פתרון משפטי על-ידי ניסיון כן לתעל טענות פרטיות וזעם ציבורי ל"תביעה משפטית מוגדרת ומבוססת".²⁶ למרות סגורם התוקפני ועמדתם הביקורתית, עורכי דין ביקורתיים מעדיפים שינוי מוסדי. הם מקווים לשים קץ לעוולות המושרשות של המדינה הסמכותנית על-ידי שינויה מבפנים.²⁷ הם מנצלים כל הזדמנות לברוק את גבולות הרפורמה הפוליטית והמשפטית, אך בה בעת נמנעים מאקטיביזם פוליטי קיצוני המזכיר את תנועת הסטודנטים הדמוקרטית משנת 1989.²⁸

עריכת דין רדיקלית

בראש פירמידת הווי-צ'ואן נמצאים עורכי הדין הרדיקליים המועטים במספר, המבדלים את עצמם על-ידי ייצוג התיקים הרגישים ביותר ועל-ידי הזדהותם המלאה עם מתנגדי המשטר ומאבקייהם הפוליטיים. עם זאת, עורכי דין רדיקליים מתחילים לא אחת את דרכם המקצועית כמתונים ואף לאחר מכן ממשיכים לקבל תיקים מתונים. גאו ג'ה-שנג (Gao Zhisheng), למשל, היה עורך דין ווי-צ'ואן מתון בראשית דרכו המקצועית, אשר זכה בפרס ממשלתי חשוב לפני שהחל לייצג את העוסקים בפאלון גונג.²⁹ גם כאשר קרא גאו תיגר על המשטר החד-מפלגתי ועל מערכת המשפט שלו, הוא המשיך לתת ייעוץ משפטי חינם בנושאים משפטיים שגרתיים. כמוהו התחיל גם עורך הדין "היחף" צ'ן גואנג-צ'נג (Chen Guangcheng) כעורך דין ווי-צ'ואן מתון לפני שפנה לכיוון מתעמת יותר בדרכו המקצועית, אשר הוביל לבסוף להרשעתו בפלילים.

באופן כללי, עורכי דין עשויים להפוך לרדיקליים מבחינת המאבקים שעמם הם מזדהים או מבחינת השיטות שבהן הם משתמשים. עורך דין הופך לרדיקלי כאשר הוא מייצג את "אויבי" המדינה או מזדהה עמם. דבר זה מוביל לא אחת לביקורת נוקבת על המערכת הפוליטית והמשפטית. לאור דאגת המשטר הסיני ליציבות פוליטית, תוצמד לעורך דין התווית "רדיקלי" גם כאשר הוא פועל מעבר לייצוג המשפטי ומארגן או מוביל לקוחות בעימותים פוליטיים חוץ-משפטיים.

ההגנה על מתנגדי המשטר בסין עברה תנודות במשך השנים. משפט "כנופיית הארבעה" בשנת 1979 התאפיין ב"הגנה מועטה עד כדי אפסית",³⁰ כאשר פרקליטי ההגנה שיתפו פעולה עם התביעה. רק במשפטים של פעילי טיאנאנמן הפכה הגנה רצינית ונחושה לאפשרית מבחינה חוקית. הגם שהיה קשה למצוא עורך דין שיהיה מוכן לייצג מתנגד משטר בראשית שנות התשעים של המאה הקודמת,³¹ היו כמה עורכי דין אמיצים שעשו זאת. וונג ג'ון-טאו (Weng Juntao), צ'ן דזה-מינג (Chen Ziming), ופעילי דמוקרטיה נוספים מאירועי כיכר טיאנאנמן כפרו כולם באשמה, ופרקליטיהם הפגינו אומץ והציגו טיעונים חזקים להגנתם.³²

מאז הליברליזציה בשנת 1992 והתגברות העצמאות המקצועית, הממשלה כבר לא חולשת באותה עוצמה על הפרופסיה המשפטית. כאשר שי יאנג (Xi Yang), עיתונאי מהונג קונג, הועמד לדין על הדלפת סודות מדינה,³³ כאשר וואנג דאן (Wang Dan) ו-ווי ג'ינג-שנג (Wei Jingsheng) הועמדו לדין בשנת 1996 על הסתה והמרדה,³⁴ כאשר חברי המפלגה הסינית הדמוקרטית הועמדו לדין על המרדה,³⁵ וכאשר חברי הפאלון גונג הועמדו לדין על שורת עבירות פליליות³⁶ ברוב המקרים הם טענו לחפותם ועורכי דינם הגנו עליהם במרץ. מו שאו-פינג (Mo Shaoping),³⁷ גאו ג'ה-שנג (Gao Zhisheng) ובני דורם הקימו דור חדש של עורכי דין לזכויות אדם המגנים באומץ על מתנגדי המשטר.

קבוצות פגיעות, כגון עובדים מפוטרים, איכרים מנושלים מאדמתם או חיילים משוחררים מובטלים, התארגנו כדי לקדם את האינטרסים הקיבוציים שלהם. עורכי דין ופעילים חברתיים אחרים משחקים תפקיד גובר בחשיבותו בסיוע לקבוצות אלה, תוך שימוש בחוק ובאמצעים נוספים

כדי לקרוא תיגר על מדיניות ממשלתית. בעתות משבר ממהרים שלטונות מקומיים רבים למנוע או להגביל את הגישה לבתי המשפט על-ידי מניעת או הגבלת גישתם של עורכי הדין, סימן לתפקיד הגדול והולך של בתי המשפט ועורכי הדין בתביעת אחריותיות מהשלטונות.³⁸

עורכי הדין הרדיקליים רואים בשיטה הסמכותנית את הגורם לבעיה, ולדידם אין טעם להגן על זכויות באמצעות החוק עד שלא יתעמתו חזיתית עם השיטה הפוליטית. הם נוטים להשתמש בתיקים פרטיים כמכשירים לקידום מאבקהם וסדר יומם הפוליטיים, ולעתים מסיטים הצדה או אף מסכנים את האינטרסים המיוחדים של לקוחותיהם.³⁹

במקרה של הכפר טאי-שי (Taishi), למשל, התושבים היו מודאגים מהעוני ומהשחיתות המקומיים. אך גואו פי-שיונג (Guo Feixiong) ופעילים נוספים שהגיעו מבחוץ, הצליחו להפוך דאגות אלה לסוגיה של שלטון החוק, שלטון עצמי וזכויות דמוקרטיות. גואו וחבריו לדרך הפכו לעורכי דין אשר שימשו גם כחונכים וכפעילים עבור הכפריים, והובילו אותם בעצרות ובשביתות רעב. כפי שאמר גואו, "גיבורים כמונו" כה נחושים "להקריב על מנת להגן" על הכפריים, שגם הרשעה פלילית תזכה אותנו בתהילה.⁴⁰ עורכי דין מסוגו של גואו אינם מתחשבים בהשלכות או בתוצאות חברתיות. הוא סיכם את גישתו באמרו: "...תורת הליברליזם שמקורה במערב כבר התמזגה עם המסורת הסינית המקומית של גיבורים בתורות הקונפוציאנית והמנציאנית, ודור זה של מאמינים בדמוקרטיה יחקה את ניסיון הנוצרים בכובשם את האימפריה הרומית כשיבואו לכבוש את אימפריית הדיקטטורה הסינית".⁴¹

עורכי דין רדיקליים נוטים להתייחס אל הרפורמה בשלבים ואל גישת ההדרגתיות המשפטית המאפיינת את עורכי הדין המתונים בבוז. הם קצרי רוח כלפי רעיונות של בניית יכולת בחברה אזרחית ובמערכת המשפטית. עורכי דין רדיקליים מאמינים שסין זקוקה לשינוי עומק בשיטתה הפוליטית. אך למרות קנאותם זאת לא נואשו עורכי הדין הרדיקליים מהחוק. הם פועלים במסגרת החוק ותוקפים את השיטה באמצעים לא אלימים, כגון פרסום מאמרים באינטרנט, ארגון שביתות רעב ואי-ציות אזרחי. ככל שהם מתעבים את השיטה, הם מצטטים את החוקה ומשתמשים בבתי המשפט. הם מממשים את זכויותיהם כאזרחים מן השורה.

התנאים הפוליטיים שבהם פועלים עורכי הדין ווי-צ'ואן

עריכת דין ווי-צ'ואן עדיין אפשרית משום שהממשלה נסמכת במידה גוברת על החוק, כדי לשכך את משבר הלגיטימיות שלה. בעשור מאז 1989 העבירה הממשלה שורת חוקים שיצרו זכויות חוקיות חשובות עבור האזרח והגבילו את סמכות רשויות השלטון. החשובים מביניהם הם חוק ההתדיינות המנהלית, 1989 (Administrative Litigation Law) המאפשר ביקורת שיפוטית על החלטות ממשלתיות; חוק ההגנה על זכויות הצרכן וטובתו, 1993 (Law on the Protection of Consumer Rights and Interests); חוק עורכי הדין, 1995 (Lawyers Law) שיוצר מקצוע משפטי עצמאי למחצה, התיקונים לחוק סדר הדין הפלילי, 1996 (Criminal Procedure Law Amendments), המרחיבים את הזכויות החוקיות של נאשמים ובאי כוחם בהליך הפלילי; התיקון לחוק הפלילי, 1997 (Criminal Law Amendment), המבטל כמה סעיפים דרקוניים בחוק הפלילי; וחוק הרישוי המנהלי, 2003 (Administrative Licensing Law). אך הרפורמה החוקית החשובה ביותר היא התיקונים לחוקה, בשנים 1999 ו-2004, המעגנים את שלטון החוק וההגנה על זכויות האדם.⁴²

הגידול בזכויות חוקיות פורמליות יצר הזדמנויות פוליטיות וחוקיות לאזרחים מהשורה לתבוע ולדרוש את זכויותיהם. העברת החוק להגנת הצרכן, שגובה באכיפה ממשלתית פעילה, יצר תמריץ לתנועה חברתית שהובילה לתודעה גוברת של זכויות צרכנים בסין. כפי שמראים אובראייין (O'Brien)

ולי (Li), חוסר העקביות שבין זכויות חוקיות מחד גיסא והפרתן השיטתית מאידך גיסא יוצרת הזדמנויות במערכות הפוליטית והמשפטית להתפתחות הווי-צ'ואן.⁴³ חוק עורכי הדין משנת 1996 ניתק את הזיקה בין עורכי הדין למדינה ויצר את לשכת עורכי הדין הסינית כארגון עצמאי בניהול עצמי השולט על המקצוע. עקב כך השתנה מעמד עורכי הדין מעובדי מדינה בתחום המשפט לאנשי מקצוע המורשים להעניק שירותים משפטיים.⁴⁴

התנאי חברתי השני לעריכת דין ווי-צ'ואן הוא צמיחת כלכלה פרטית ערה וחברה אזרחית מעורבת בהרבה, אשר הפרופסיה המשפטית היא חלק בלתי נפרד ממנה. מאמינים מדתות שונות, מהגרי עבודה, איכרים, סופרים וצרכנים מפגינים כולם את עצמאותם מהממשלה כאשר הם פועלים למסד את מרחבי החירות המיוחדים להם בתוך המשטר החד-מפלגתי. יתר על כן, הם יוצרים בריתות עם העולם החיצוני ומקימים ארגונים. בגלל הקושי לעמוד בדרישה הרשמית לרישום, ירדו ארגוני חברה אזרחית רבים "למחתרת" והפכו לשקופים בעיני הממשלה.⁴⁵

עורכי דין ווי-צ'ואן שומרים על קשרי עבודה הדוקים עם ארגוני החברה האזרחית. לארגונים אלה קשר ישיר עם קבוצות חלשות, הם מפתחים הבנה טובה יותר של מדיניות הממשלה ועוולותיה, ויש להם גישה טובה יותר למידע. עורכי דין ווי-צ'ואן סומכים על ארגונים לא ממשלתיים שזוהו נושאים לגיוס חברתי אך היחסים ביניהם הרדיים. הארגונים זקוקים למומחיות המשפטית הן בטיפול בנושאים שוטפים כגון ניסוח חוזים ובדיקתם, הן כאשר הם נתקלים בקשיים. בכוחו של מקצוע עריכת הדין, על משאביו ועל עצמאותו, לתרום תרומה משמעותית לפיתוח שלטון החוק ולדרוש מהמשטר לקיים את התחייבויותיו. עורכי דין רבים מימשו יכולת זו והחלו להתארגן ולכרות בריתות למטרה זו.⁴⁶ הופעת מרחב ציבורי גם היא תנאי מרכזי להצלחת עריכת דין ווי-צ'ואן. תקשורת שנעשית חופשייה יותר עשויה להעניק סיוע משמעותי לעורכי דין הנאבקים באי-צדק. אף שהשליטה הפורמלית על התקשורת נותרה בעינה, התקשורת נעשית מורכבת ותחרותית יותר. עורכי דין ועיתונאים שותפים לשאיפה להשתחרר משליטה ממשלתית ולאינטרס לחשוף שערוריות ולאתגר את הרשויות. היות ששערוריות מעניינות קוראים, חשיפתן תורמת לקיימות המסחרית של התקשורת. בשל כך הפכה התקשורת לבת ברית קרובה של עורכי הדין ווי-צ'ואן.

עורכי דין ווי-צ'ואן משתמשים לא אחת באינטרנט כדי לפרסם שערוריות וכדי לגייס את דעת הקהל. האינטרנט וטכנולוגיות נלוות מחברים עורכי דין ווי-צ'ואן אלה לאלה, לציבור הרחב ולקהילה הבינלאומית הרחבה יותר. בשנת 2003 סייעה הזרימה החופשית יחסית של המידע באינטרנט להצלחת מקרה סון ג'ה-גאנג (Sun Zhigang).⁴⁷

לבסוף, מודעותם של פרטים שנפגעו לזכויותיהם ונכונותם לתבוע את זכויותיהם גם הן תנאים להצלחת עריכת דין ווי-צ'ואן. הודות לשיפור בתחבורה ובתקשורת, לחדירת תקשורת ההמונים ולשינויים חברתיים אחרים, נעשו אזרחים מהשורה מודעים יותר לזכויותיהם ומוכנים לתבוע אותן ולהגן עליהן.

במובן אחד לפחות יכול השלטון המרכזי עצמו לזקוף לזכותו חלק נכבד מהישגים אלה. סין היא כנראה המדינה היחידה בעולם שבה השלטון נוקט אסטרטגיה מפורשת וארוכת-טווח של הנחלת ידיעת החוק לאזרחיו. בעשרים השנים האחרונות מתקיימים מבצעים קבועים להפצת החוק בציבור. מבצעים אלה מגבירים את מודעות האזרחים למגבלות שאמורות להגביל את פעולות השלטון.

ווי-צ'ואן ואפשרויות החוק

כפי שהראה צ'רלס אפ (Charles Epp), מחלוקות אינן מגיעות לבתי המשפט "כבמטה קסם". גם כאשר בית המשפט נוח לזכויות בתרבות נוחה לזכויות, על אנשים שנפגעו לתבוע, לטעון ולפתח

את זכויותיהם בבתי המשפט. תהליך גיוס זה, על פי אפ, "תלוי במשאבים, ומשאבים להתדיינות משפטית תלויים במבנה תמיכה של עורכי דין המסנגרים על זכויות, בארגוני סנגור ובמקורות מימון". הצלחתה או כישלונה של מהפכת זכויות תלויה בראש ובראשונה בזמינותו של מבנה תמיכה קיים וער, ו"ההתדיינות המשפטית הנרחבת והממושכת למען זכויות וחירויות האזרח" היא זו שמניעה ומקיימת מהפכות זכויות.⁴⁸

סין ממשיכה להיות מדינה חד-מפלגתית אך בו בזמן מנסה לפתח מערכת משפט איתנה ואת שלטון החוק. בתוך הקשר פוליטי ומשפטי מיוחד זה מחפשים עורכי דין את האיזון בין קריאת תיגר על הסמכות הפוליטית לבין שמירה על לגיטימיות עבודתם בתוך המערכת. שלושת סוגי עריכת הדין ווי-צ'ואן מייצגים גישות שונות להגנת זכויות וכל אחד מהם יכול לתרום למטרה של תביעת אחריותיות מהשלטון.

הגישות השונות אף מחזקות זו את זו. עריכת דין מתונה יוצרת מרחב שבו הופכות עריכת הדין הביקורתית והרדיקלית לאפשריות, ואילו עריכת הדין הביקורתית והרדיקלית נותנות תנופה נוספת לעריכת דין ווי-צ'ואן. עורכי דין ווי-צ'ואן עוברים בין סוגים שונים של עריכת דין. ככלל, עורכי דין ווי-צ'ואן מהווים קהילה מגובשת ומדברים זה עם זה, תומכים זה בזה ומבקרים זה את זה. בלי להתייחס לתרומתה להגנת זכויות, עריכת דין מתונה ווי-צ'ואן מוגבלת בגלל הסתמכות היתר שלה על החוק ובגלל התמקדותה הצרה בהתדיינות משפטית מערכתית. עורכי הדין המתונים דבקים בחוק ושמים את מבטחם במערכת השיפוטית יתר על המידה. הם מעריכים בחסר את השפעת המערכת הפוליטית על המערכת המשפטית, מגייסים את החוק ומשתמשים בבתי המשפט כאילו הייתה סין דמוקרטית ליברלית. הם גם נוטים להעריך בחסר את חשיבות התהליך המייסר יותר של בניית יכולות מחוץ למערכת המשפט, על-ידי טיפוח החברה האזרחית ועידוד השתתפות ציבורית.⁴⁹ עורכי דין מתונים אף מהססים להסתכן בהעלכת המפלגה/המדינה. חשוב להכיר בחשיבות בתי המשפט בהגנה על זכויות, אך חשוב לא פחות לדעת שלמערכת המשפט הסינית לבדה לא יכולה להיות השפעה כה רבה על קווי המדיניות הממשלתיים כפי שהמתונים היו רוצים.

קיימת סכנה, שפעולות ווי-צ'ואן מתונות יהפכו למכשיר להענקת לגיטימציה למשטר הסמכותני ולקיומו. כפי שמציין קרוטרוס (Carothers), "בעלי כוח משתמשים לא אחת לדעה במושג ההדרגתיות בטענה שהליברליזציה הפוליטית החלקית שלהם היא אמצעי, וזאת כדי להימנע לגמרי מאותם שינויים פוליטיים מרחיקי לכת שהיו מאיימים על שלטונם הסמכותני למחצה".⁵⁰ מדינה סמכותנית מאמצת לחיקה עריכת דין ווי-צ'ואן כאשר זו לוקחת על עצמה סוגיות שאינן מאיימות על חוקיות המדינה, כגון זכויות נשים והגנת צרכנים.

גישת עריכת הדין הרדיקלית בעייתית לא פחות בגלל חשדנותה העמוקה בחוק ודחיקתה את ההליך המשפטי לשוליים. לבר מההשקפה שיש להשליך את המשטר החד-מפלגתי ואת המפלגה הקומוניסטית הסינית לפח האשפה של ההיסטוריה, עורכי הדין הרדיקליים אינם נותנים את הדעת במידה הנחוצה לשאלה כיצד ניתן לחולל מעבר פוליטי עצום זה מבלי ליצור שבר חברתי עמוק. כפי שמציינת פילס (Pils), "מגני זכויות רדיקליים מפסיקים לפנות למוסדות החוקיים של המערכת הקיימת; הם מפסיקים להתייחס למערכת ברצינות ומתחילים לקרוא ליצירת מערכת חדשה, בלי לתאר (עדיין) את השיטה ליצירתה".⁵¹ אם עורכי הדין המתונים מסתמכים על החוק יתר על המידה, והביקורתיים משתמשים בו באופן אסטרטגי כדי להשפיע, הרי שעורכי הדין הרדיקליים דוחקים אותו לשוליים. הקצנת ההגנה על זכויות ודחיקת החוק לשוליים לא רק שאינם מציאותיים, הם גם משיגים את התוצאה ההפוכה. עורכי דין במסורת זו נוטים לגרום לניכור הציבור הרחב ועמיתיהם המשפטנים, ולספק עילה לשלטון לדכא את מאבקם ולשלול את חוקיותו, כפי שמציינים רבים

מעורכי הדין הרדיקליים פחות. בהתחשב במגבלות הקשות על גיוס חברתי גלוי בסין, בעיקר ביחס לקווי מדיניות רגישים, לרדיקליים נותר מרחב נשימה מוגבל.

בסופו של דבר רואים עורכי הדין הרדיקליים את המדינה כמכלול אחד ואינם מוכנים להכיר באופיו הפלורליסטי למעשה של המשטר החד-מפלגתי היום. גישה זו נמנעת מהידברות עם המדינה, מניצול פערים בתוך המדינה ומשינוי החברה בעזרת המדינה.⁵² באופן פרדוקסלי שותפים עורכי הדין הרדיקליים ופקידי ממשל שמרניים לדעה המרקסיסטית/לניניסטית בדבר החוק כמכשיר של המפלגה/המדינה. בכך שהם מנסחים בעיות במושגים משפטיים ומטפלים בהן בערוצים משפטיים, מפרקים עורכי הדין את הקיטוב בנושאים בעייתיים, מקטינים את הסיכון הפוליטי שהם נוטלים ומגבירים את לגיטימיות הטענות הנוגעות לדבר. מופע הניטרליות שנותן החוק הוא ביטוח חשוב. אפשרות צמצום העימות הפוליטי לכדי מחלוקת משפטית מזמינה דאגה והשתתפות ציבורית בפתרון בעיות חברתיות.⁵³

עורכי הדין ווי-צ'ואן הביקורתיים הם המצליחים ביותר בתנועה זו בסין כיום, בתוך הסביבה הפוליטית שיצרו הם עצמם ועמיתיהם המתונים והרדיקליים. ביכולתם לטעון לא רק "נגד המדינה" אלא גם "עם המדינה" וכן "בתוך המדינה". הם "חוצים את החלוקה בין המדינה לציבור"⁵⁴ וסנגורם על זכויות יעיל ולגיטימי בעיני המדינה והציבור. עורכי דין אלה מנצלים את הפערים בין מוסדות פוליטיים ומשפטיים ואלה שבין מוסדות ברמות שונות. הם מגייסים נציגי קונגרס כדי להשפיע על בתי המשפט. הם משתמשים בבית המשפט העליון של העם (Supreme People's Court) וברשויות מרכזיות אחרות כדי ללחוץ על ועדי מפלגה קומוניסטית מקומיים. הם סומכים על בתי המשפט כדי לאתגר את מוסדות התביעה הכללית בסין. הם משתמשים לעתים קרובות בתקשורת, ובעיקר באינטרנט, כדי לפרסם את תיקיהם.⁵⁵ עריכת דין ווי-צ'ואן מתקיימת בהקשר הרחב יותר של מה שאובראין ולי כינו התנגדות צודקת: "סוג של התנגדות עממית הפועלת על גבול הערוצים המורשים, משתמשת ברטוריקה ובהתחייבויות של בעלי הכוח כדי להגביל את השימוש בכוח, תלויה באיתור ובניצול מחלוקות בתוך המדינה, ונשענת על גיוס תמיכת הציבור הרחב."⁵⁶

אף שעורכי דין ווי-צ'ואן מפסידים בתיקים רבים, נראה כי הזירה וחוקי המשחק אכן השתנו. פעילות עורכי דין אלה מסייעת לכונן תרבות משפטית שביום מן הימים עשויה לעצב מחדש את המרכיבים הסמכותניים שבתוך המשטר החד-מפלגתי.

הערות

- 1 הפירוש המילולי של ווי-צ'ואן הוא "הגנת זכויות". כיום, משמש המונח ווי-צ'ואן בסין לתיאור סוג של פעילות משפטית שבמערב מכונה "עריכת דין לשינוי חברתי" או "לתועלת הציבור". מאמר זה, מתבסס על ראינות מובנים למחצה עם 14 עורכי דין ווי-צ'ואן, שקיים אחד מהמחברים בבייג'ין ובשן-ג'ן (Shenzhen) בשנים 2006 ו-2007. כל ריאיון נמשך בין שעה לשלוש שעות. הצלחנו לראיין שניים מעורכי הדין שלוש פעמים.
- 2 שו ג'ה-יונג (Xu Zhiyong) וטנג ביאו (Teng Biao), למשל, רכשו שניהם תוארי דוקטור למשפטים בבית הספר למשפטים של אוניברסיטת פקינג (בייג'ין).
- 3 Stuart Scheingold and Anne Bloom, *Transgressive Cause Lawyering: Practice Sites and the Politicization of the Professional*, 5 INT'L J. LEGAL PROF. 209, 209 (1998).
- 4 Austin Sarat and Stuart Scheingold, *The Dynamics of Cause Lawyering: Constraints and Opportunities*, in, *THE WORLD CAUSE LAWYERS MAKE: STRUCTURE AND AGENCY IN LEGAL PRACTICE* 11 (Austin Sarat and Stuart Scheingold eds., 2005).

- 5 לעיל ה"ש 3.
- 6 Jayanth K. Krishnan, *Transgressive Cause Lawyering in the Developing World: The Case of India*, in *THE WORLDS CAUSE LAWYERS MAKE: STRUCTURE AND AGENCY IN LEGAL PRACTICE* 349 (Austin Sarat and Stuart Scheingold eds., 2005).
- 7 ייתכן שבייג'ין היא המקום הסובלני ביותר עבור אנשים הקוראים תיגר על ממשלתם. עורכי דין ווי-צ'ואן לא יצליחו להזיק מעמד באותה מידה במקומות אחרים כי לא אחת הם קוראים תיגר ישירות על רשויות אזרחיות או מקומיות במקומות פעילותם. בדרך כלל ממעטים עורכי דין ווי-צ'ואן להתעמת עם רשויות מרכזיות ישירות. כך, עורכי דין מבייג'ין אינם מתעמתים ישירות עם רשויות השלטון המרכזי. תחת זאת הם "מציקים" לפקדי שלטון ברמה האזורית או המקומית, וכך זוכים לפעמים למידה כלשהי של "גיבוי" מהשלטון המרכזי.
- 8 לעיל ה"ש 4.
- 9 גם אזרחים רבים מן השורה לא הביאו את ענייניהם לבית המשפט עבור תועלת כספית כלשהי אלא כדי לכפות על הצד השני התנצלות רשמית. בסין מתקיים דיון ער על לגיטימיות "תביעה משפטית ברולר", שבה תובע מגיש תביעה נגד מישוהו, בדרך כלל ספק שירותים ציבורי, בדרישה ליואן אחד, ובנוסף, כמובן, התנצלות.
- ראו Qin Quanhong, *Guanyu 'yiyuanqia' guansi de sikao*, www.law.lib.com/lw/lw_view.asp?no+1971 (מחשבות על "תביעה משפטית ברולר").
- 10 אין איסור מובהק על גביית שכר טרחה מותנה ברפובליקה העממית של סין. משום כך, יכולים עורכי דין להתקשר כדי לייצג לקוחות על בסיס אחוזים מכל הסדר או פסיקה כאופן התשלום העיקרי.
- 11 ראיונות עם עורכי דין, דצמבר 2006, BJ07.
- 12 Austin Sarat and Stuart A. Scheingold, *State Transformation, Globalization, and the Possibilities of Cause Lawyering: An Introduction*, in *CAUSE LAWYERING AND THE STATE IN A GLOBAL ERA* 13 (Austin Sarat and Stuart Scheingold eds., 2001).
- 13 Zhang Sizhi, Xu (*Preface*), in *Zhongguo Yingxiangxing Susong* (Wu Ge and Wang Zhengyu eds., 2005).
- 14 ראיונות עם עורכי דין, אפריל 2007, SZ01.
- 15 לפי סעיף 49, סוחרים המרמים או מונים את לקוחותיהם כאשר הם מספקים סחורות או שירותים נדרשים להגריל את הפיצוי לפי שניים ממה ששילם הצרכן בעת רכישת הסחורה או קבלת השירות. הצרכן מקבל החזר מלא ועוד פיצוי בגובה מלוא מחיר הרכישה.
- 16 Wu Ge and Wang Zhengyu (eds.), *Zhongguo yingxiangxing susong* (2005).
- ראו גם Han Dayuan (ed.), *Zhongguo xianfa shili yanjiu (Yi)* (Research on Chinese Constitutional Cases [Volume One]) (Beijing: Falb. Chubanshe, 2005).
- 17 Keith J. Hand, *Using Law for a Righteous Purpose: The Sun Zhigang Incident and Evolving Forms of Citizen Action in the People's Republic of China*, 45 COLUM. J. TRANSNAT'L L. 114, 114 (2006).
- 18 לפרטים על "בחירת עשרת עורכי הדין המצטיינים" ומקבלי הפרס, ראו: Ten Most Outstanding Lawyers Election and the recipients of the awards Quanguo weihu zhigong quanli jiechu. ראו גם Itishi' pingxun 2006 (The 'Rights Protection Lawyers for Workers in China' Election 2006), Renmin wang (The Website of People's Daily). <http://acftu.people.com.cn/GB/67580/73629/index> (accessed 25 March 2007).
- 19 Pamela N. Phan, *Clinical Legal Education in China: In Pursuit of a Culture of Law and Mission of Social Justice*, 8 YALE HUM. RTS. & DEV. L.J. 117, 117 (2005).
- 20 ראיונות עם עורכי דין, דצמבר 2006, BJ02-ו BJ07, ואפריל 2007, SZ01.

- 21 ראינות עם עורכי דין, דצמבר 2006, BJ07 ו-BJ04.
- 22 ראינות עם עורכי דין, אפריל 2007, SZ01.
- 23 ראינות עם עורכי דין, דצמבר 2006, BJ04.
- 24 Eva Pils, *Asking the Tiger for His Skin: Rights Activism in China*, 30 *FORDHAM INT'L L.J.* 1209, 1209 (2007).
- 25 לדיון ממצה בנושא זה, ראו שם.
- 26 לעיל ה"ש 17, בעמ' 147.
- 27 ראינות עם עורכי דין, דצמבר 2006, BJ01.
- 28 ראינות עם עורכי דין, דצמבר 2006, BJ07 ו-BJ01.
- 29 ראו: China's Rights Defenders Become Heroic Figures, Voice of America-Chinese, <http://www.voafanti.com>; Li Weiping, *Gao Zhisheng jiannan de weiquan zhi lu* (Gao Zhisheng's Difficult Rights Defending Road), *Dajiyuan* (The Epoch Times), 16 November 2005, <http://tw.epochtimes.com/bt/5/11/16/n1122473p.htm>.
- 30 DAVID BONAVIA, VERDICT IN PEKING: THE TRIAL OF THE GANG OF FOUR 202 (1984).
- 31 אמו של וואנג דאן (Wang Dan), למשל, לא הצליחה למצוא עורך דין, לא בבית הספר למשפטים של אוניברסיטת פקינג (בייג'ינג) ולא בזה של האוניברסיטה העממית, שני בתי הספר המובילים למשפטים בסין, כדי לייצג את בנה. ראו, Fu Hualing, *Sedition and Political Dissidence: Towards Legitimate Dissent in China?*, 26 *H.K.L.J.* 210 (1996).
- 32 Ming Bao (Ming Pao Daily) 8, 3 April 1991. See George Black and Robin Munro, *Black Hands of Beijing: Lives of Defiance in China's Democracy Movement* (New York: John Wiley, 1993).
- 33 לפרטי המקרה של שי יאנג ראו Xi YANG BRINGS FORTH... (1994).
- 34 לפרטי המשפטים של וואנג ו-ווי, ראו: Fu Hualing, *Sedition and Political Dissidence: Towards Legitimate Dissent in China?*, 26 *H.K.L.J.* 210 (1996).
- 35 Teresa Wright, *The China Democracy Party and the Politics of Protest in the 1980s-1990s*, 72 *CHINA Q.* 906 (2002); MERLE GOLDMAN, FROM COMRADE TO CITIZEN: THE STRUGGLE FOR POLITICAL RIGHTS IN CHINA 161-182 (2005).
- 36 Ronald C. Keith and Zhiqiu Lin, *The 'Falun Gong Problem': Politics and the Struggle for the Rule of Law in China*, 175 *CHINA Q.* 623 (2003).
- 37 Li Weiping, Renquan da Itishi: Mo Shaoping ראו למשל, ראו למשל, (Great Human Rights Lawyer: Mo Shaoping), *Kaifang* (Open Magazine), September 2005. http://www.yangjianli.com/people-intro_moshaoping2.htm.
- 38 לעיל ה"ש 17.
- 39 ראינות עם עורכי דין, דצמבר 2006, BJ07.
- 40 Sophia Woodman, *Break Through or Object Lesson: Outsiders and Leadership in the Taishi Village Protests* (2007) (Unpublished paper, on file with authors).
- 41 שם.
- 42 RANDALL PEERENBOOM, CHINA'S LONG MARCH TOWARD RULE OF LAW (2002); ALBERT CHEN, AN INTRODUCTION TO THE LEGAL SYSTEM OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA (3rd ed.) (2004).
- 43 KEVIN J. O'BRIEN AND LIANJIANG LI, RIGHTFUL RESISTANCE IN RURAL CHINA (2006).

- Fu Hualing, *When Lawyers are Prosecuted ... The Struggle of a Profession in Transition*, 2 J. COMP. L. 1, 1-38 (2007); Ethan Michelson, *Lawyers, Political Embeddedness, and Institutional Continuity in China's Transition from Socialism*, 113 AM. J. SOC. 352, 352-414 (2007). 44
- Tony Saich, *Negotiating the State: The Development of Social Organization in China?*, 161 CHINA Q. 124, 124(2000). 45
- פעילים מסתמכים במידה גוברת על עורכי דין כדי לתת לגיטימציה למחאותיהם, למשל, כאשר הם מטילים עליהם להכין מכתבים פומביים, היות שנטען שעורכי דין חושבים בצורה הגיונית יותר ויכולים למסגר נושאים בלשון משפטית. ראיונות עם עורכי דין, דצמבר 2006, BJ01. ראו גם: Fu Hualing, *When Lawyers are Prosecuted ... The Struggle of a Profession in Transition*, 2 J. COMP. L. 1, 16 (2007). 46
- לעיל ה"ש 26. 47
- CHARLES R. EPP, *THE RIGHTS REVOLUTION: LAWYERS, ACTIVISTS, AND SUPREME COURTS IN COMPARATIVE PERSPECTIVE* 18 (1998). 48
- Thomas Carothers, *The 'Sequencing' Fallacy*, 18 J. DEM. 11,11 (2007). 49
- שם, עמ' 26. 50
- Eva Pils, *Asking the Tiger for His Skin: Rights Activism in China*, 30 FORDHAM INT'L L.J. 1209, 1212. 51
- לעיל ה"ש 43. 52
- ראיונות עם עורכי דין, דצמבר 2006, BJ02, ומרץ 2007, SZ01. 53
- Austin Sarat and Stuart Scheingold, *The Dynamics of Cause Lawyering: Constraints and Opportunities*, in *THE WORLDS CAUSE LAWYERS MAKE: STRUCTURE AND AGENCY IN LEGAL PRACTICE* 13 (Austin Sarat and Stuart Scheingold eds., 2005). 54
- 44; Neil Diamant, Stanley Lubman and Kevin O'Brien, *Law and Society in the People's Republic of China*, in *ENGAGING THE LAW IN CHINA: STATE, SOCIETY AND POSSIBILITIES FOR JUSTICE* 1 (Neil Diamant Stanley Lubman and Kevin O'Brien eds., 2005). 55
- KEVIN J. O'BRIEN AND LIANJIANG LI, *RIGHTFUL RESISTANCE IN RURAL CHINA* 2 (2006). 56

